
RUS TILIDAN O'ZLASHGAN TERMINLARNING MORFOLOGIK XUSUSIYATLARI

Mo'minova Cho'lponoy Abdulvohidovna
University of economics and pedagogy NOTM
O'zbek va rus tili kafedrası o'qituvchisi
@cholponoym@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada rus tilidan o'zbek tiliga kirib kelgan terminlarning morfologik tuzilishi, ularning o'zbek tili grammatik tizimiga moslashuvi va funksional qo'llanilishiga doir masalalar yoritiladi. O'zlashma terminlarning fonetik-morfologik transformatsiyasi, qo'shimchalar qabul qilishi, so'z yasovchi modellarga moslashuvi hamda zamonaviy o'zbek ilmiy-texnik nutqida tutgan o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, terminlarning aktiv va passiv qatlamlari, ularning standartlashuvi hamda milliy terminologiya rivojiga ta'siri ilmiy asosda izohlanadi.*

Kalit so'zlar: *Ruscha o'zlashmalar, terminologiya, morfologik moslashuv, qo'shimchalar, so'z yasalishi, ilmiy nutq.*

KIRISH

Rus tilidan o'zbek tiliga o'zlashgan terminlar XX asr davomida siyosiy, ijtimoiy va texnik jarayonlar bilan bog'liq holda juda faol kirib kelgan. Bu terminlar, avvalo, fan-texnika, tibbiyot, pedagogika, matematika, siyosat, iqtisod va ma'muriy boshqaruv sohalarida o'z aksini topgan. Ushbu o'zlashmalar faqat leksik qatlamni to'ldiribgina qolmay, balki o'zbek tilining morfologik tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan [1].

Ruscha terminlarning o'zbek tiliga moslashish jarayoni bir necha bosqichda kechadi: fonetik moslashuv, morfologik integratsiya va semantik mustahkamlanish. Fonetik moslashuv jarayonida termin asl shaklini qisman yoki to'liq saqlagan holda talaffuz me'yorlariga moslashtiriladi: *kompyuter, proyektor, laboratoriya, monitor, dokument* kabi shakllar bunga misoldir. Morfologik moslashuv esa o'zlashgan terminlarning o'zbekcha qo'shimchalar bilan qo'llanishida yaqqol seziladi: *kompyuterlar, dasturlar, laboratoriyadan, instruktsiyalarni, montaj qilindi* kabi shakllar terminlarning o'zbek tili grammatik modellariga moslashganini ko'rsatadi [2].

ASOSIY QISM

O'zbek tilining agglutinativ tuzilishi o'zlashgan terminlarning qo'shimcha olishida ham o'ziga xoslikni ta'minlaydi. Ruscha terminlar ko'pincha otlar sirasida faol qo'llaniladi va ular egalik, kelishik va ko'plik qo'shimchalarini oson qabul qiladi: *printerning, faylga, signalni, diagrammalarda, konstruktorlar* kabi shakllar o'zlashmaning morfologik moslashuvini kuchaytiradi. Bunda terminning negizi o'zgarmay, grammatik shakllanish o'zbekcha qoida asosida yuz beradi [3].

Shuningdek, o'zlashgan terminlar ko'pincha o'zbek tilida so'z yasash jarayoniga ham faollik bilan kirishadi. Ruscha terminlarga o'zbekcha affiksalar qo'shilib yangi so'zlar yasalgani bunga misol bo'la oladi: *kompyuterlashtirish, modernizatsiyalash, signalizatsiyachi, montajchi, dokumentlashtirilgan* kabi shakllar tilning adaptiv va ijodiy imkoniyatlarini ko'rsatadi [4]. Bunda o'zlashma negizidan keng funksional yasalma so'zlar paydo bo'ladi va ular ilmiy uslubda faol qo'llanadi.

Ruscha terminlarning so'z turkumlari bo'yicha o'zbek tilida tutgan o'rni ham muhim. Asosan, ot turkumidagi terminlar eng ko'p uchraydi, biroq sifat va fe'l shaklidagi o'zlashmalar ham mavjud: *normativ, lokal, aktual, signal berish, montaj qilish* kabi birikmalar buning dalilidir. Bu hol tilning leksik-sintaktik boyishiga xizmat qiladi va ilmiy uslubning aniqligi, ixchamligi hamda standartlashuvini ta'minlaydi [5].

Terminlarning semantik qatlamida esa ba'zi ruscha o'zlashmalar o'zbek tilida yangi ma'nolar bilan mustahkamlangan holatlarni uchratish mumkin. Masalan, *otchet, smena, uchastok, komissiya* kabi so'zlar o'zbek tilida aniq kontekstlarda keng qo'llanilib, ma'nosi toraygan yoki kengaygan. Bu til taraqqiyotining tabiiy jarayoni sifatida baholanadi.

Zamonaviy terminologiya siyosati o'zbek tilida ruscha o'zlashmalarni me'yorlashtirish, ularning imloviy va grammatik ishlatilishini standartlashtirishni talab qiladi. Shu bilan birga, ruscha terminlar o'rniga milliy muqobillar yaratish yo'nalishida ham izlanishlar olib borilmoqda. Biroq ayrim ilmiy-texnik terminlarning xalqaro tusga ega bo'lishi ularning shaklini o'zgartirmasdan qabul qilinishini osonlashtirmoqda. Masalan, *programma, analiz, sistema* kabi shakllar ko'plab tillarda umumiy ko'rinishda qo'llanadi [6].

Ruscha o'zlashma terminlar o'zbek tilining ilmiy nutqida muhim o'rin egallashda davom etmoqda. Ularning morfologik moslashuvi tilning ochiqligi, moslashuvchanligi va taraqqiyotga intiluvchanligini ko'rsatadi. Tilingan moslashuv modeli terminlarning o'zlashuv jarayonidagi murakkab leksik-morfologik mexanizmni ochib beradi va zamonaviy tilshunoslik tadqiqotlari uchun keng maydon yaratadi [7].

Rus tilidan o'zlashgan terminlarning morfologik xususiyatlarini chuqur o'rganish o'zbek tilining hozirgi taraqqiyot bosqichini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Chunki ilm-fan, texnika, iqtisod, tibbiyot, pedagogika va ijtimoiy hayotning ko'plab sohalarida aynan rus tilidan kirib kelgan terminlar faol qo'llanmoqda. Bu terminlar o'zbek tili tizimiga nafaqat leksik birlik sifatida, balki morfologik jihatdan ham moslashgan bo'lib, ular tilda yangi yasash modellari paydo bo'lishiga, ayrim grammatik kategoriyalarning faol va sermahsul bo'lishiga xizmat qilmoqda [1].

XULOSA VA MUNOZARA

Rus tilidan o'zlashgan terminlarning morfologik xususiyatlari o'zbek tilining ichki grammatik tizimi bilan uyg'unlashgan holda rivojlanib bormoqda. Bu terminlar fan-texnika va ilmiy izlanishlarning kengayishi bilan bevosita bog'liq bo'lib, tilning funksional imkoniyatlarini boyitadi. O'zlashmalar qo'shimcha olish, so'z yasash, grammatik

shakllanish kabi jarayonlarda tilning tabiiy qonuniyatlariga moslashadi. Shu bilan birga, o'zlashma terminlarning me'yorlashuvi, to'g'ri qo'llanishi va milliy terminlar bilan uyg'unlashtirilishi kelajak til siyosatining muhim vazifalaridan biri bo'lib qoladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Xudoyberganova D. Ruscha o'zlashmalar va ularning o'zbek tilidagi ishlatilishi. – Toshkent: Fan, 2018. – 210 b.
2. Sarimsoqov B. O'zbek tili morfologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 356 b.
3. Tursunov U., Rahmatullayev S. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006. – 412 b.
4. Karimov A. O'zbek terminologiyasining nazariy asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004. – 280 b.
5. Nurmonov A. Til va jamiyat: o'zlashma so'zlar masalasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 190 b.
6. Alimov I. O'zbek tilining leksik qatlamlari. – Toshkent: Fan, 2001. – 240 b.
7. Sharipov Sh. O'zbek tili terminologiyasining rivojlanish bosqichlari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019. – 175 b.